कोसौकालस्तमाह मासेति मासाद्युपलक्षितस्तार्किकाभिमतद्रव्यविशेषःकालस्तस्यवेश्मेवाधिष्ठानंमायाशबलंब्रह्मेत्यर्थः अहःसंज्ञैःरात्रिसंज्ञैश्चऋतुभिःसंवृतं नवैतान्यहानिभवंति नववैप्राणाः नवसुवर्गा लोकाः नवस्वेवतत्सुवर्गेषुलोकेषुप्रतितिष्ठंतोयंतिप्रतितिष्ठंतिहवैयएतारात्रीरूपंयंतीत्यार्थवादिकफलवताकर्मकांडेनगूहितमित्यर्थः उक्तंचभगवता यामिमांपुष्पितांवाचमित्यादिना एवमपिऋतुद्वारंऋतवोवसं ताद्याःब्राह्मणोग्निमादधीत वसंतेवसंतेज्योतिषायजेतेति वसंतादिकालविहिताधानज्योतिष्टोमादिकंकर्मैवद्वारंप्राप्तिसाधनंयस्यतदृतुद्वारं वायुःसूत्रात्मा वायुर्वैगौतमतत्सूत्रंवायुनावैगौतमतत्सूत्रेणायंचलोकः परश्चलोकःसर्वाणिचभूतानिसंदृब्धानीतिश्रुतिप्रसिद्धः मुखमिवप्रथमप्राप्यंयस्यतद्वायुमुखं वर्षमुखमितिपाठे वर्षतीतिवर्षोधर्ममेघाख्यंध्यानंतदेवमुखंयस्यनिर्विषयध्यानैकगम्यंकालमाहुरितिप्रसिद्धेनवि शेषेणक्रिययासंबंधः तंमामायुरमृतमित्युपास्वेतिश्रुतेरायुर्ब्रह्मतत्प्रतिपादकोवेदउपनिषत्तद्विदः॥४६॥आहुरिति इदंसर्वंकालाख्यंब्रह्मेत्याहुः इदंसर्वंयदयमात्माब्रह्मैवेदंसर्वमितिआगमबलेनततूब्रह्मचिंत्यंध्येय मितिकेचिज्जैमिन्यादयआहुर्मनीषयाबुद्ध्यैवनतुशास्त्रबलेन अस्त्विदंसर्वंब्रह्मनतुप्रत्यगभिन्नत्वेनतदुपास्यंकिंतुवस्तुतत्त्वमेवतत्तथाज्ञेयमित्यर्थः तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासतइतिश्रुत्याऽसकृदुपास्यस्यब्र ह्मभावनिषेधात् ननुज्ञेयत्वमपिब्रह्मणोनिषिद्धं यन्मनसानमनुतइत्यादिश्रुत्येत्यतआह अस्याइति अस्याश्चितायाःपंचैवचित्यान्विषयान्अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयान्कोशान् पंचधाप्रत्येकंपं

मासमासार्धवेश्मानमहोरात्राभिसंवृतं ॥ ऋतुद्वारंवायुमुखमायुर्वेदविदोजनाः ॥ ४६ ॥ आहुःसर्वमिदंचिंत्यंजनाःकेचिन्मनीषया ॥
अस्याःपंचैवचिंतायाःपर्येष्यामिचपंचधा ॥ ४७ ॥ गंभीरंगहनंब्रह्ममहत्तोयार्णवंयथा ॥ अनादिनिधनंचाहुरक्षरंक्षरमेवच ॥ ४८ ॥

चप्रकारान्पक्षद्वयशिरोमध्यदेशपुच्छाख्यपंचावयवविशिष्टान् पर्येष्यामिश्रुतौअवगच्छामि तथाहिश्रूयंते सवाएषपुरुषोन्नरसमयः तस्येदमेवशिरः अयंदक्षिणःपक्षः अयमुत्तरःपक्षः अयमात्मा इदंपुच्छंप्रतिष्ठे तिप्रतिपुरुषंशिरआदयःपंचावयवाः तदयमर्थः यत्ज्ञेयंयच्चोपास्यंनतद्ब्रह्मअनात्मत्वात् आत्माहिब्रह्म कथंतर्हीदंसर्वंयदयमात्मेतिबाधायांसामानाधिकरण्यमिदमितिब्रूमः यद्रजतमभात्साशुक्तिरितिवत् अपि चाहुर्दृष्टाः योयंस्थाणुःपुमानेषपुंधियास्थाणुधीरिव ब्रह्मास्मीतिधियाशेषाहंबुद्धिर्विनिवर्त्यतइति अशेषाहंबुद्धिःसमष्ट्यहंकारः पूर्वोक्तरीत्यायथास्फटिकेलौहित्यपद्मरागत्वेंद्रनीलत्वानध्यस्यन्उत्तरोत्तररू पबोधपूर्वपूर्वरूपमेवतात्विकंमन्यते एवंशुद्धचैतन्येईशसूत्रविराजोध्यस्तास्तत्रदेहपरिच्छेदाभिमाननिवृत्तौविराडस्मीत्यध्यासोवशिष्यते तन्निवृत्तौसूत्रात्मास्मीतितस्यापिनिवृत्तौईशोस्मीतितस्यापिनिवृत्तौ वाङ्मनसातीतंकिंचित्सन्मात्रंसुषुप्तिसदृशंशिष्यतेइति॥४७॥तदेतदाह गंभीरमिति गंभीरंतर्कागम्यं गहनंशास्त्रतोधिगतमपिदुष्प्रवेशं ब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यं महत्तोयार्णवंपारावारशून्यार्णवतुल्यं सलिलएको द्रष्टाऽद्वैतोभवतीतिश्रुत्यातादृशसलिलेनोपमितमेकरसमित्यर्थः क्षरंशुक्तिरिवरजतरूपेणस्वतोजन्मनाशशून्यमपिजगद्रूपेणक्षरं अक्षरंजीवरूपेण निर्विशेषमेववस्तुअविद्ययासर्वविशेषयुक्तंभवतीत्यर्थः ॥४८॥

Digitized by Google